

KOMMAGENE’NİN ESİNTİLERİ

Merve YALIMEL*

Süleyman Demirel Üniversitesi

Giriş: Yunanca’da “Genler Topluluğu” anlamına gelmekte olan Kommagene, tarihsel bir coğrafya terimidir. Toros Dağları ile Fırat Nehri arasındaki yöre Helen ve Roma dönemlerinde Kommagene olarak¹ adlandırılmıştır. Genler Topluluğu denilmesinin nedeni coğrafi konum sebebiyle, farklı genlerden insanların birbirleri ile iletişimde olup, bir araya gelmesinden kaynaklanıyor olabilir. Kommagene ismi ilk kez II. Asurnasirpal (Asur Kralı) İ. Ö.883-859 yıllarına ait hiyeroglif belgelerde “Kummuh/Kummukhu” olarak zikredilmektedir.² Belki o öz biçim Luvi dilinde Kuwa-Ma-Ka-Wana “Kutsal-Ma (Ana Tanrıça) –yerinin- ülkesi” yani “Ana Tanrıça Tapınağı’nın Ülkesi” idi. Kastedilen Ma Tapınağı, Gerger’deki Argondene sanıyla bilinen Ana Tanrıça temsilcisinin tapınağı olabilir.³ Kommagene isminin ilk hecesini Ana Tanrıça merkezi olan “Komana” şehrinin isminde de görülür. Helen yazı stilinden de anlaşılacağı üzere Kommagene adında 2 kez m harfi bulunması Komma, Koma, Kuwa- Ma, Kutsal Ma yani Ana Tanrıça isimlerinin aynı anlama geldiği bilinmektedir. Kommagene, Bereketli Hilal’in en kuzey noktalarından, insanoğlunun yerleşik hayat için harekete geçtiği bölgelerden bir tanesidir. Kommagene Krallığı, Suriye’nin kuzeyi, Hatay, Kuzey Toroslar ve Torosların birleştiği noktalar, Adıyaman, Fırat Nehri çevresi, Gaziantep ve Kahramanmaraş çevresinde kurulmuş olan, İ. Ö. 1. yüzyıldan İ. S.72 yılına dek varlığını sürdüren bir krallıktır. Kommagene Krallığı, tarıma ve hayvancılığa elverişli olan bu bölgede ekonomik değeri yüksek sedir ağacı ormanları bulunduğundan, verimli topraklar üzerinde kurulmuştur. Bu topraklarda boya yapımında kullanılan mazi ağaçları da yetiştirilmiştir. Suriye ile de komşu olması önemini daha da artırmıştır.

Gizemli Krallığın Keşfi: Berlin Bilimler Akademisi’ne İzmir’deki Alman konsolosundan bir mektup gelmiştir. Mektuba göre 1881 yılında Diyarbakır’da yol yapım işlerinde mühendis olan Karl Sester ismindeki bir Alman mühendis, dağın zirvesinde bulunan devasa heykelleri fark etmiş ve mektubunda bu heykellerden bahsetmiştir. Heykellerin Asur kültürü ile yapıldıklarını kaydetmiştir. Akademi, Karl Sester ve Otto Puchstein’i keşif gezisi yapması için görevlendirmiştir. 1882 yılında bu kazılardan haberi olan Osmanlı Devleti, bu

konu ile ilgilenmek için Müze-i Hümayun Müdürü olan Osman Hamdi Bey’i görevlendirmiştir. Osman Hamdi Bey’in kaleme aldığı, gözlemlerini anlattığı ve bölge hakkında bilgiler verdiği “Letumulus de Nemroud Dagh” adlı eseri Türkiye’nin ilk arkeolojik yayınlarından biridir. Otto Puchstein heykellerin arkasındaki Eski Yunan harflerini fark etmiş, bu eserlerin Asurlar’a ait olmadığını anlamış, Batı terasındaki yazılarla Doğu terasındaki yazıları karşılaştırmışlardır. Oluşturulan yapıtın Doğu ve Batı medeniyetinin birleştirilmiş bir sentezi olduğu ortaya çıkmıştır. Bölgenin haritasını çıkaran ve araştırma yapmak için Berlin Bilimler Akademisi tarafından 1882’de bölgeye gönderilen başka bir araştırmacı da Graf Helmuth Von Moltke’dır. Berlin Bilimler Akademisi 1883’te hemen ikinci bir keşif ekibini Adıyaman’a göndermiştir. Bu ekte Karl Human da görev almıştır. 1883’te Osman Hamdi Bey de kendi keşif gezisini düzenlemiştir. Çalışmalar sonucunda 70’ten fazla kabartma bulunmuştur. Osman Hamdi Bey ve Puchstein bu heykelleri bir kralın sadece kendini yüceltmek için yaptığını düşünmüşlerdir. Aslına bakılacak olursa I. Antiokhos’un atalar galerisi ve kendini tanrı kral ilan etmesi Antiokhos’un egosunu tatmin etmek istemesini bizlere göstermektedir. Kâhta ilçesi sınırları içinde Nemrud Dağı üzerinde I. Antiokhos’un kendisi için yaptırdığı kutsal alan mezar anıtının üzeri taş ve toprakla kapatılarak yaklaşık 50 metre yüksekliğinde bir Tümülüs (suni tepe) meydana getirildiği yapılan çalışmalar neticesinde öğrenilmiştir.⁴ Bu tepede teraslar bulunmakta ve teraslarda bulunan heykeller 9 metre yüksekliğinde olup, tahtlar üzerine oturur şeklinde tasvir edilmiştir. Heykellerin ağırlığının ise 7-8 ton olduğu bilinmektedir. Antiokhos kendisini Bereket Tanrıçası Thea-Hera-Kommagene, Baş Tanrı Zeus-Oromesdes-Ahuramazda, yanına Işık Tanrısı Apollon-Mithras-Helios-Hermes, yanına Güç ve Savaş Tanrısı Herakles-Artagnes-Ares’i simgeleyen heykeller diktirmiştir. Zeus’un göklerin tanrısı olduğuna inanmış, koruyucu olarak bu heykellerin yanına aslan ve kartal simgelerindeki heykeller de yaptırmıştır. Heykellerin sonradan üst üste eklendiği anlaşılmıştır. Bu durum, o devirdeki mühendislik teknolojisinin gelişmiş olduğunu bize göstermektedir. Tanrılara hem Yunan Mitolojisindeki tanrıların,

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Lisans 4. Sınıf Öğrencisi, e-mail: merve_yalimel_58@hotmail.com.

¹ Ekrem Akurgal, Anadolu Uygarlıkları (Ankara: Phoenix Yayınları, 2014), 457.

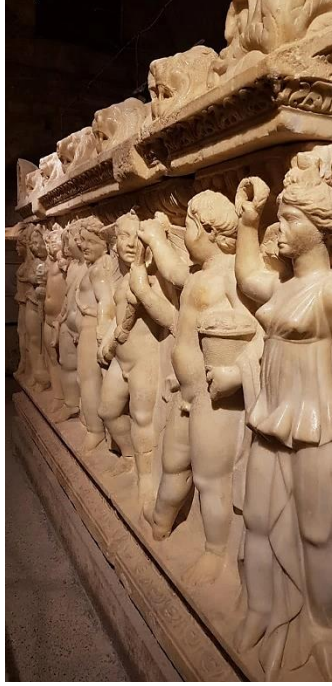
² Nezih Başgelen, “Kommagene Ülkesi ve Tanrılar Tahtı Nemrud Dağı”, Tanrılar Dağı Nemrud (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları,1998), 38.

³ Bilge Umar, Kommagene ve Kuzey Mesopotamia (İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2008), 2.

⁴ Oğuz Tekin, Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2015), 173.

hem de Perslerin inancındaki tanrıların isimleri verilmiştir. Antiokhos bu heykelleri atalarına ve tanrılara saygı duyduğu için yaptırmıştır. Böylece Batı-Grek ve Doğu-Pers kültürlerini harmanlayarak zengin bir kültür oluşturmuştur. Kral Antiokhos, ilkin babası Mithradates Kallinikos için Kâhta Çayı kıyısındaki Arsameia kentinde Eski Kâhta yakınındaki (Eski Kale) anıtsal bir mezar yaptırmıştır. Burayı Yunanca kült yazıları ve dinsel içerikli kabartma resimlerle donatmıştır.⁵ Otta Puchstein, bu metinleri çözerken 53. satırda yazan metin dikkatini çekmiştir. Doğu terasında bulunan Herakles'in heykeli tespit edilmiştir. Tahtların arka tarafında bulunan Grek yazısı çözümlenmeye başlanmıştır. Metinde şunlar yazmaktadır: *"İşte gördüğün gibi, tanrılara layık oldukları bu heykelleri ben diktirdim: Zeus Oromesdes'in, Apollon-Mithros-Helios-Hermes'in, Artoknes-Herakles-Ares'in ve her şeyi besleyen vatanım Kommagene'nin heykellerini aynı taştan ve tahtlar üzerinde duaları işiten tanrıların yanına kendi heykellerini de koydurttum. Böylece ulu tanrıların ezeli saygınlığını kendi genç bahtıma çağdaş kıldım ve böylece onların kraliyete ilişkin olarak giriştiğim işlerde sık sık ve somut olarak âlicenap bir yardım olarak bana tevcih ettikleri sonsuz ihtimam ve himayelerin hakkınıyetli bir taklitçisi oldum."*⁶ Batıda bulunan yazıtlarda, doğudaki harfler kullanılarak çözülmüş bu eserleri yaptıran kişinin Pers ve Makedonyalı ataları olan Kommagene Kralı I. Antiokhos olduğu anlaşılmıştır. Fakat yazıların bir kısmı çok sıcak ve soğuşun etkisiyle tahribata uğramıştır. En nihayetinde yazıtların Asur kültürü ile bir ilgisi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Kummukhu Beyliği: Bugünkü Adıyaman, Antep, Maraş ve Fırat civarına kurulmuş olan bir beyliktir. Bu beylik Helenleşme döneminde Asur belgelerinde Kommagene adını almıştır. Kummukhu beyliği Asurlular ve Urartuların ele geçirmek için mücadele ettikleri bir bölge olmuştur. Kummukhu Beyliği Asurlulara vermiş, Kummukhu Beyi Kuştaşpi zamanında, Urartu Kralı II. Sadur İ. Ö. 747'de Halep'i ele geçirince Kuştaşpi'nin II. Sadur'a bağlılığını kabul ettiği ve haraç ödediği, Urartular ve Asurlular arasında yapılan savaşta Urartuların yanında yer aldığı, Urartuların savaşta yenilmesiyle Asur Krallığına bağlılığını ilan ettiği, Asur Kralı III. Sargon'un daha sonra bütün beylikleri hâkimiyeti altına alıp, bu bölgeyi

İ. Ö.712'de kendi topraklarına kattığı, böylece Geç Hitit Beyliklerinin tümünün İ. Ö. 8. yüzyıl sonunda Asurlular tarafından bağımsızlıklarından yoksun edilip yıkıldığı bilinmektedir. Kummukhu Beyliği'nin bağımsızlığı da İ. Ö.708'de Asur İmparatorluğu tarafından fethedilince sona ermiştir.⁷ Kummukhu Beyliği'nin Asurlular ve Urartular arasında sürekli el değiştiren bir beylik olduğu ve ikili siyaset izlediği görülmüştür.

Kommagene Krallığı: Bu krallığın Kummukhu Beyliğinden ismini aldığından söz etmiştik. Öyle ki; bu beyliğin devamı niteliğinde olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. İskender'in ölümü üzerine yerine geçecek varisin olmamasından dolayı Anadolu Helenistik Krallıklar denen idari birimlere ayrılmıştır(İ. Ö. 330-30). Oluşan krallıklar şunlardır: Armenia Krallığı, Kapadokkia Krallığı, Pontus Krallığı, Bergama Krallığı,

Kommagene Krallığı, Bithynia Krallığı'dır. Daha sonra Kommagene, Seleukos Krallığına bağlanmıştır. Bu dönemde yarı bağımsız statüsünü koruyan Kommagene, Sophene Ermeni Krallığı ile yakın ilişkiler geliştirmiştir.⁸ Kommagene Krallığı İ. Ö. 162 yılına kadar bağımsız bir krallık olamamıştır. Seleukos Krallığı'nın Makedon kökenli olduğu bilinen valisi Ptolemaios (İ. Ö.162), Seleukos Kralı IV. Antiokhos Epiphones'in ölümünden sonra başlayan taht kavgalarının ve isyanların yol açtığı otorite zaafını fırsat görerek krallığını ilan etmiştir.⁹ Kommagene'de kendisini kral ilan eden, kendi adına sikke bastırmamış olan Ptolemaios'un dönemi hakkında hemen hemen hiçbir bilgi mevcut değildir.¹⁰ Ptolemaios'tan sonra II. Arsames ve II. Samos tahta geçmiştir. Bu iki kral da kendi dönemlerinde sikke bastırmışlardır fakat dönemleri hakkında fazla bilgi mevcut değildir. II. Samos döneminden kalan eser Arsemia'daki mezar alanıdır. Bu dönemde Kommagene'nin merkezi olan Kummukhu kentini Ptolemaios'un halefi II. Samos, bölgeyi fethederek ismini vererek adını Samsat olarak değiştirmiştir. Bronz sikkelerden öğrenildiğine göre II. Samos İ. Ö. 130-140 yıllarında Kommagene tahtında hükümdarlık yapmıştır. Hükümdarlığının sonlarına doğru Seleukoslarla iyi geçinmiş hatta oğlu Mithradates I. Kallinikos ile Seleukos Kralı, Antiokhos VIII. Gryphos'un kızı Laodike Thea Philadelphos evlendirilmiştir. Böylece iki devlet arasındaki bağ kuvvetlenmiştir. Parthlar Syria'ya saldırması ve 109 yılında tahta çıktığı bilinen I Mithridates'in kayın-

⁵ Sencer Şahin, "Altın Düşler Ülkesi", Aylık Gezi Dergisi, S.34 (Ocak 1996): 54.

⁶ Nezih Başgelen, Nemrut Dağı Keşfi, Kazıları, Anıtları (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), 28.

⁷ Michael Blömer –Engelber Winter, Toros ve Fırat arasındaki Tanrılar Ülkesi: Kommagene (İstanbul: Homer Kitapevi ve Yayıncılık, 2011), 21.

⁸ Blömer–Winter, Toros ve Fırat arasındaki Tanrılar Ülkesi: Kommagene, 23.

⁹ Kevser Taşdöner, "Antik Çağ'da Kommagene", Kommagene'nin İzleri (İzmir: Adıyaman Tanıtma Vakıfları Yayınları, Aralık 2016), 31.

¹⁰ Kevser Taşdöner Özcan, "Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene", Tarih Okulu Dergisi (TOD) S.23, (Eylül 2015): 984.

pederi olan VIII. Antiokhos'u öldürmüşlerdir. VIII. Antiokhos'tan sonra yerine oğlu X. Eusebe tahta oturmuştur. Bu sırada Parthlar Suriye'yi ele geçirmiş ve X. Antiokhos'u yenilgiye uğratmıştır. I. Mithridates Parthlara karşı savaşmamış ve Suriye'ye ilerleyişinde tepkisiz kalmıştır. İ. Ö. 93 yılından sonra Kommagene, Parthlara bağlı bir krallık olarak varlığını sürdürmüştür.

I. Mithradates İ. Ö. 70 yılında ölmüş ve yerine oğlu I. Antiokhos¹¹ geçmiştir. I. Antiokhos döneminde İ. Ö. 69-36 yılları arasında krallık en parlak dönemini yaşamış, devletin topraklarını en geniş sınırlara ulaştırmış ve kral kendi adına sikkeler bastırmıştır. Romalı General Pompeius Anadolu'ya gelmiş ve hâkimiyeti altına aldığı dönemde Kommagene Kralı olan I. Antiokhos, Pompeius'a para ödeyerek bu kuşatmadan vazgeçmesini sağlamıştır. I. Antiokhos tahta çıktığında Pontus Kralı VI. Mithradates ve Roma arasında Mithradates Savaşı yapıyordu. Roma İmparatorluğu Pontus Krallığı ile mücadeleye girişip, Fırat Nehri'ne kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. İki önemli merkez olan Samsat ve Zeugma'yı da ele geçirmiş ve Kappadokia-Ermenistan arasındaki gerginliği bahane ederek General Lucius Cornelius Sulla komutasındaki büyük bir orduyu bölgeye sevk eden Roma, Ermenistan kralı Büyük Tigranes'in ordusunu Kappadokia topraklarından püskürterek Fırat Nehri'ne kadar sürmüştür. Romanın bu zaferinden sonra Parth Kralı'nın isteği ile Fırat Nehri Parthlar ve Romalılar arasında hudut olarak kabul edilmiştir. Böylece Kommagene Krallığı Parthlar ve Romalılar arasında bir tampon bölge konumuna sokulmuştur.¹² Roma, Batı Fırat'a yerleşince Kommagene ve Roma karşı karşıya kalmıştır (İ. Ö.69-34). İ. Ö. 69'da Licinus Lucullus komutasındaki Roma ordusu Kommagene Krallığı'nın başkenti olan Samsat'ı kuşattığı sırada, I. Antiokhos'un okçuları Roma'ya karşı bir direniş göstermişlerdir. Bu direniş sonucunda Roma bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Kommagene Krallığı'nın bu başarısı I. Antiokhos'un halk gözündeki itibarını daha da yüceltmıştır. I. Antiokhos Epiphanes'in egemen olduğu sırada ün kazanmıştır. İ. Ö. 64'te Pompeius, Kommagene ve Kappadokia Krallıklarını Seleukos topraklarına katmıştır. Bunun üzerine Antiokhos, Roma'dan Parth tehlikesine karşı yardım istemiştir. Böylece Kommagene, Roma hâkimiyetine girmeye başlamıştır. I. Antiokhos'un ölümünden sonra yerine oğlu II. Mithridates geçmiştir (İ. Ö.36-20). İ. Ö. 20-12 III. Mithridates, İ. Ö. 12- İ. S.17 III. Antiokhos geçmiş ve bu dönemde krallık tamamıyla Roma hâkimiyeti altına girmiş, böylece Kommagene Krallığı'nın bağımsızlığı sona ermiştir. İ. Ö. 38- İ. S.72 yılları

rında son kral olan IV. Antiokhos'un döneminde ise Kommagene Krallığı, Suriye'nin içine alınmış, İ. S.72 yılına değin varlığını sürmüştür ve Roma'nın bir eyaleti olmuştur. Daha sonra IV. Antiokhos ve ailesi Roma'ya gönderilmiştir.

Güneydoğu Toroslar'da Nemrud Dağı'nın tepesinde 2 bin metre yüksekliğinde bir Tümülüs (kurgan) bulunur. Antiokhos, Nemrud Dağı'na kendi anıt mezarını inşa ettirmiştir.¹³ Antiokhos, her terasta kendi heykeli ile birlikte tahtlar üzerine oturan 9 metre yükseliğinde devasa tanrı heykellerini diktirmiştir.¹⁴ Bu tümülüste Kral Antiokhos ve soyunu Pers Kralı I. Dareios ve Büyük İskender'e dayandırmaktadır. Antiokhos yazıtlarda kendisini Pers ve Romalıların dostu olarak nitelendirmiş ve kendisini birleştirici bir unsur olarak görmüştür. Buradan I. Antiokhos'un dostane biri olduğu anılmaktadır. Antiokhos'un kutsal mezar olarak adlandırdığı Nemrud Dağı kral, kral ailesi ve kral ataları onuruna düzenlenen kült stellerinin yapıldığı teraslarıyla kralın oluşturmak istediği köprünün muhteşem bir sembolü olma özelliğini koruyor, çünkü teraslardan biri Doğu'ya kralın Pers mirasına; diğeri Batı'ya, Yunan-Makedon-Roma dünyasına doğru bakıyor.¹⁵

Selamlaşma Kabartması: İ. Ö.2. yüzyılda yapılan kabartma steli Arsemia ören yerinde bulunur. Kral I. Antiokhos ve Herakles-Artegnos-Ares'in el sıkışma sahnelerini anlatan bir kabartmadır. Sol elinde asası ayağının altında bir tabure bulunmaktadır. Üzerinde Helen ve Pers karışımı bir kıyafet vardır. Herakles çıplak olarak resmedilmiştir. Sol kolunda aslan postu ile kıvrıkcık ok, saçlarına asma yaprağından taç ile resmedilmiştir. Yine Batı Terası'nda I. Antiokhos ve Zeus-Oromesdes'in selamlaşma kabartması yer almaktadır. Zeus-Oromesdes tahtta oturur şekilde tasvir edilmiştir. Aslanlı Horoskop: Antiokhos ve selamlaşma kabartması arasında aslan figürü bulunan kabartma vardı. Aslanın gövdesinde 19 yıldız bulunur. Aslanın göğsü üzerinde hilal biçimi ay ile üç gezegenin Jüpiter, Merkür ve Mars'ın birleşmesi gösterilmiştir.¹⁶ Puchstein Kral Antiokhos'un doğumu sırasında yıldızların durumuyla ilişki kurdu ve onu doğum horoskopu olarak yorumlamıştır.¹⁷ Büyük Kült Yazıtı: Tanrı heykellerinin oturduğu iki terastaki tahtları oluşturan taş bloklarının arka yüzünde ise bizzat I. Antiokhos tarafından kaleme alınmış bir vasiyetname niteliğinde 237 satırlık uzun bir kült yazıtı bulunmaktadır.¹⁸ Antiokhos, yazıtında öldükten sonra sonsuza kadar huzur içinde yatmak istediği kutsal mezarının olduğu ifade edilmektedir. Yazıt Antiokhos'un silsilesi ile başlayıp devam etmiştir. Kendi örf adetlerini, kraliyet mirasının nasıl devam edeceği hakkında önerilerde bulunmuştur. Arsameia

¹¹ Taşdöner, Kommagene'nin İzleri, 32.

¹² Recep Özman, "Kommagene Roma İlişkileri", I. Uluslararası Kommagene Kültür, Sanat ve Turizm Sempozyumu, (Adiyaman: Adiyaman Basım, Mayıs 2012), 99.

¹³ Elmar, Schwertheim, Antikçağ'da Anadolu, çev., N. Batu. (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), 69.

¹⁴ Nezih Başgelen, "Nemrud Dağ Zirvesindeki Kommagene Kralı Antiokhos'un Tapınaksal Mezarı ve Anıtı", Havadan Nemrud (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000), 2.

¹⁵ Schwertheim, Antikçağ'da Anadolu, 69.

¹⁶ Başgelen, Nemrut Dağı Keşfi, Kazıları, Anıtları, 69.

¹⁷ Friedrich Karl Dörner, Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları, çev. Vural Ülkü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 224.

¹⁸ Başgelen, Nemrut Dağı Keşfi, Kazıları, Anıtları, 71.

Ören Yeri: İ. Ö. 2. yüzyılda yapılan kabartma Kommagene Krallığının yazlık yönetim merkezi olan Arsameia Adıyaman'ın Kâhta ilçesine bağlı Kocahisar köyü ile Damlacık köyü arasında Kahtaçayı'nın (Nymphaios) doğusunda yer alır Kommagene Kralı Mithras Antiokhos ve Herakles'in toplaşma sahnesini gösteren bir kabartma burada bulunur. Güneydeki tören yolu üzerinde bulunan çok sayıda heykel ve kabartma ve steller yanında Grekçe bir kitabe ve saray kalıntıları bulunmaktadır. Cendere Köprüsü: Kâhta Çayı'nın üzerinde iki kaya arasında tek kemerli olarak yapılmıştır. Bu eser üzerinde bulunan sütunlar ve üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre İ. S.200 yıllarında Roma İmparatoru Septimus Severus, karısı Julia Domna, oğulları Caracalla ve Geta adına yaptırılmıştır. 92 kesme taştan yapıldığı bilinmektedir. Perre Antik Kenti: Kommageneliler döneminde önemli bir yerleşim merkezidir. Piri köyünde kalıntıları bulunmaktadır. Roma döneminde gelişmiş bir kent olmuştur. Gerger Kalesi: Kâhta'ya 85 km uzaklıkta bulunur. İ. Ö. 2. yy. da Kommagenelilerin atası Arsames tarafından kurulduğu bilinmektedir. Aşağı ve yukarı olarak iki bölümde inşa edilmiştir. Burada kral II. Samos'a ait bir kabartma da bulunmaktadır. Karakuş Tümülüsü: Kommagene Kralı Mithridates annesi İsiyas, kız kardeşi Antiokhis ile yeğeni Aka adına yaptırdığı anıt mezarıdır. Burada bulunan sütunun üzerinde 2,54 cm boyunda bir kartal simgesi bulunduğu Karakuş Tümülüsü olarak adlandırılmıştır. Önemli geçiş güzergâhı üzerine kurulmuştur. Burası aslında bir nevi gözetleme noktasıdır. Bu önemli yer kadınların anıtsal mezarlarının kült merkezi olması da kadınlara verilen önemi göstermektedir. Pushtein ve Human'ın yaptığı araştırmalar sonucunda varılan sonuç Antiokhos'un kız kardeşinin ve annesinin mezarının Antiokhos'dan sonra yerine gelen II. Mithradates tarafından yapıldığıdır.

Kommagene Krallığı'nın Roma İmparatorluğu'na Katılması: İ. Ö. 1. yüzyılda Batı'da süper güç Roma idi. Roma komutanı Lucullus Anadolu'daki toprakların birçoğunu hâkimiyeti altına almış ve Ermenistan'a kadar ulaşmış, fakat orada ordusunun ayaklanması üzerine Lucullus'un yönetme gücünden şüphe duyulmaya başlanmıştır.¹⁹Armenia Krallığı, Pontos Krallığı'na destek veriyordu. Roma Generali Lucullus, Armenia Kralı Tigranes'e karşı savaş açmış ve savaşı Roma kazanmıştır. Daha sonra Tigranes'e bağlı olan krallıklar Roma hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Bu hâkimiyeti kabul eden krallıklar arasında Kommagene Krallığı'da bulunuyordu. Antiokhos'tan sonra oğlu II. Mithradates İ. Ö.36-20, III. Mithradates İ. Ö.20-İ. S.12, III. Antiokhos İ. Ö.12-İ. S.17'den sonra Anadolu'daki Roma egemenliğinin yayılması ve Fırat'ın imparatorluğun sınırı olmasıyla²⁰ Antiokhos'un oğlu IV. Antiokhos tekrar İ. Ö.41'de devletin başına geçmiş, fakat Romalılar İ. S.72'de IV. Antiokhos'un yaşamına ve devlete son vermişlerdir.

Kommagene Krallığı'nın Günümüze Etkileri: Kommagene Krallığı yıllar önce yıkılmış olmasına rağmen, Nemrud Dağı'nda günümüze değin varlığını sürdüren Antiokhos'un yaptırdığı heykeller dikkat çekmektedir. Kommagene Krallığı dönemin iki büyük gücü olan Roma ve Perslerin barış içinde yaşadığı, bu dönemde diplomasi bakımından öne çıkan bir uygarlık olmuştur. Rivayetlere göre Kommagene Krallığından 2 bin yıl önce yaşayan Hz. İbrahim'in Urfa bölgesinde ateşe atıldığı söylenmektedir. Dönemin Nemrud'u halktan bütün odunları toplatmış ve büyük bir ateş yakıp Hz. İbrahim'in bu ateşe atılmasını emretmiştir. Daha sonra bir avcı avladığı bir ceylanı eve getirmiş ve eşinden yemek yapmasını istemiştir. Kadın odun bulamamış ve ateşi yakamamıştır. Çünkü bütün odunlar Nemrud tarafından toplatılmıştır. Kadın ceylanın but tarafındaki eti ayırmış ve bir taşla iyice ezmiş, kıyma kıvamına getirmiş, sonra eti bulgur biber ve tuzla yoğurmuş çığ köfte ortaya çıkmıştır. Yerel halk bu rivayetler üzerine geleneksel kültürü ile tarihi mirası birleştirerek bölgenin yöresel yiyeceği olan çığköfte markası yaratmak için Kommagene Krallığı'nın adını kullanmışlardır. Sadece Kommagene adı değil bu krallığı anımsatacak otel, restoran gibi işletmelerde daha çeşitli isimler de kullanmışlardır. Samos, Antiokhos, Arsames vs. Bu durumda hikâyede adı geçen Nemrud'un kim olduğu sorusunu aklımıza getirir. Anlatıldığına göre bu hikâyede Hz. İbrahim Kommagene Krallığı'ndan 2 bin yıl önce yaşadığına göre, Kommagene Kralları arasında birisi değildir. Adı geçen kişi Hz. İbrahim döneminde tevhit inancının karşısındaki siyasal otoriteyi simgeleyen efsanevi kral olarak bilinmektedir. Hz. Nuh'un torunu Kuş'un oğludur.²¹ Hz. İbrahim dönemindeki Kral Nemrud ile Kommagene Kralı I. Antiokhos'un heykellerini yaptırdığı Nemrud Dağı arasında ilişki olduğuna dair bir bilgi yoktur. Fakat halk bu geçen olaydan etkilenip günümüzde yaygın bir yiyecek olan çığ köftenin oluşumunu bu olaya dayandırmakta ve hem tarihi hem kültürü harmanlamışlardır. Kommagene ve krallığa ait diğer isimlerin verilmesi de küçük bir krallık olarak bilinen Kommagene'nin stratejik bir konumda olup Grek ve Pers kültürlerini bağdaştırıcı bir unsur olması, önemli eserler bırakması ve barışçıl politikalar sergilemesinden dolayı yerli halkı etkilemiş olacağından, halkın Kommagene ve krallığa ait diğer isimlerinde sıkça kullanılması bundandır. Hatta bugün askeri kıyafet olarak kullanılan kayak şeklindeki bere de I. Antiokhos, Zeus-Oromesdes ve Apollon-Mithras'ın başında bulunan şapkayı andırmaktadır. Dünya'nın 8. harikası olarak tanıtılan Nemrud Dağı'na gezi amaçlı turlar düzenlenerek bölge turizmine de katkı sağlanmaktadır. Gerek yurt içi gerek yurt dışından ziyaretçi akınına uğrayan bir bölge haline gelmiştir.

¹⁹ Schwertheim, Antikçağ'da Anadolu, 68.

²⁰ Başgelen, Nemrut Dağı Keşfi, Kazıları, Anıtları, 17.

²¹ TDV İslam Ansiklopedisi, Cengiz Batuk, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, 2006), "Nemrud" maddesi.